

Ярмошик І.І. Нове видання з історії підприємництва в Україні. Рецензія на монографію: Романюк Н.Й. Сільські підприємці і підприємництво в Україні: 1861-1914 р.р. – Житомир: Полісся, 2012. – 600 с.

Розвиток підприємництва в Україні періоду формування ринкових відносин, модернізації виробництва у другій половині ХІХ - на початку ХХ ст. – одна з проблем, яка і сьогодні викликає неоднозначні, суперечливі оцінки істориків, економістів, політологів і належить до числа недостатньо досліджених. У зв'язку з цим монографія Н. Романюк є актуальною і важливою як у науковому плані, так і в практичній діяльності.

Обґрунтовуючи актуальність дослідження, автор підкреслює, що «узагальнення досвіду, розкриття позитивних та негативних сторін діяльності підприємців означеного періоду, коли відбувалися докорінні зміни у соціально-економічному житті під впливом реформ, технічного прогресу та формування нових соціальних верств, має важливе значення для визначення принципів, конкретних завдань і форм діяльності підприємців у сучасній Україні».

Новизна монографії полягає у тому, що в ній вперше зроблено комплексне дослідження особливостей розвитку підприємництва в Київській, Подільській і Волинській губерніях, підкреслено особливу роль сільських підприємців (дворян, селян і купців) у соціально-економічному розвитку регіону. Розкриттю завдань дослідження значною мірою сприяла логічно обумовлена структура монографії, яка складається з передмови, чотирьох розділів, післямови і додатків.

У першому розділі Н. Романюк проаналізувала праці, у яких досліджено соціально-економічний розвиток українських губерній другої половини ХІХ — початку ХХ ст. Можна погодитись з автором, що за невеликим винятком, історія підприємництва вивчалася більшістю дослідників у контексті інших проблем економічної історії України, використовувалися застарілі стереотипи оцінки діяльності підприємців. Джерельна база дослідження представлена архівними і опублікованими матеріалами. Найбільш важливу групу джерел становлять документи фондів шести архівів: Російського державного

історичного архіву (м. Санкт-Петербург), Центрального державного історичного архіву України (м. Київ), архівів Київської, Житомирської, Вінницької і Хмельницької областей.

У другому розділі монографії «Передумови становлення та розвитку підприємництва» подано аналіз природно-кліматичних умов розвитку підприємництва. Автор цілком слушно здійснює диференційований аналіз кожної з трьох досліджуваних губерній, відмічаючи їх характерні особливості, підкреслює, що це зумовило регіональну спеціалізацію сільського господарства і промисловості, широкий асортимент продукції.

Обґрунтованою є характеристика правової бази підприємницької діяльності, де сформульовано висновок: «в тогочасному законодавстві Російської імперії прослідковуємо прагнення самодержавства здійснювати майже повний контроль над економікою, підтримувати протекціоністськими заходами помісне дворянство, що обмежувало вільну конкуренцію, гальмувало підприємницьку діяльність». Автор також підкреслює мінливість політики царизму щодо представників національних меншин, яка проявлялася у чергуванні заборон та обмежень з періодами певного пом'якшення правових норм, які регулювали їхню підприємницьку діяльність. Проаналізовано процес формування нової суспільної верстви – підприємців у контексті системи правових норм, які враховували нові суспільно-економічні тенденції.

Значну цінність становить третій розділ монографії «Особливості розвитку сільського підприємництва в Київській, Подільській і Волинській губерніях», у якому Н. Романюк обґрунтувала характерні тенденції і особливості розвитку підприємництва в землеробстві, тваринництві, промисловому виробництві, торгівлі та кредитно-банківській сфері досліджуваного регіону. Автор підкреслює, що найбільш прибутковим в природно-кліматичних умовах Київської, Подільської і Волинської губерній було вирощування зернових культур, цукрових буряків, картоплі і хмелю та відповідно цукрова, борошномельна, винокурна галузі промисловості. Локомотивом інтенсифікації

виробництва ставали сільські підприємці – нова соціально-економічна структура, яку формували переважно поміщики, купці, заможні селяни.

Основою економічного розвитку досліджуваних губерній були великі землеволодіння підприємливих поміщиків, які вже тоді опанували ефективний метод господарювання – поєднання сільськогосподарського та промислового виробництва. У своїх маєтках вони одночасно з вирощуванням вигідних сільськогосподарських культур вкладали свої кошти в найбільш прибуткові галузі промисловості: цукрову, винокурну та борошномельну. Зразки багатопрофільної підприємницької діяльності Терещенків, Потоцьких, Ханенків, Симиренків, Браницьких, Балашових, Сангушків, Бобринських, Бродських та багатьох менш відомих господарів можуть служити прикладом і для сучасних підприємців.

Позитивним є також те, що дослідниця значну увагу приділила підприємницькій діяльності найбільш чисельної верстви тогочасного суспільства – селянству. Вводячи в обіг нові архівні джерела, наведена характеристика селянських господарств у нових економічних умовах. І хоча після реформи 1861 р. великою залишалася кількість малоземельних і безземельних селян, однак для підприємливих і заможних створювалися більші можливості для інтенсифікації виробництва. Селяни, як і представники інших соціальних верств населення, могли купувати рухоме і нерухоме майно, займатися не тільки сільськогосподарським виробництвом, а й торгівлею, відкривати промислові підприємства. Посилилися процеси впровадження підприємництва, більш ефективного господарювання в селянських господарствах нового типу (хутірських і відрубних) у ході столипінської аграрної реформи.

На основі проведеного дослідження автор приходить до обґрунтованого висновку, що завдяки інтенсифікації сільського господарства, більш ефективного використання земельних ресурсів, розвитку і поширенню підприємництва, Україна стала потужним виробником і експортером сільськогосподарської продукції наприкінці XIX – на початку XX ст.»

У четвертому розділі «Сільські підприємці: соціально-етнічна характеристика» зроблено аналіз соціальної і національної структури сільських підприємців. Автор наголосила, що найбільшою строкатістю за національним складом відзначалася Волинська губернія. Охарактеризовано помітну роль поляків у соціально-економічному розвитку краю, підприємливу активність єврейського етносу, прогресивну роль німців і чехів у поширенні передового досвіду в землеробстві та тваринництві. Разом з тим відзначено, що процес подолання польського впливу на Правобережній Україні супроводжувався розширенням російського землеволодіння і поширенням процесу русифікації. В останній третій главі розділу «Громадський вимір діяльності підприємців» автор розкрила роль підприємців в громадському житті, зокрема в добродійній діяльності.

Висновки, що сформульовані в процесі аналізу досліджуваної проблеми мають науково обґрунтований характер. Цінний пласт інформації містять додатки, вдало доповнюють дослідження.

Позитивна оцінка дослідження розвитку підприємництва в Київській, Подільській та Волинській губерніях не знижується деякими побажаннями. У ряді випадків цитування джерел не підкріплено оцінкою автора. Подекуди викладений матеріал носить описовий характер.

Однак, це не применшує наукове значення праці Н. Романюк «Сільські підприємці і підприємництво в Україні: 1861-1914 р.р.». Дослідження викладене у монографії має самостійний, завершений характер. Монографія буде корисною для широкого кола науковців, викладачів, студентів, а також інших зацікавлених читачів.

Ярмошик И.И. Новое издание из истории предпринимательства в

Украине. Рецензия на монографию: Романюк Н.И. Сельские

предприниматели и предпринимательство в Украине: 1861-1914 гг. - Житомир: Полесье, 2012. - 600 с.

Yarmoshik, I.I. New edition is from history of enterprise in Ukraine. Review on a monograph: Romanyuk, N.I. Rural businessmen and enterprise in Ukraine:

1861-1914 pp.: Zhytomyr: Polesye, 2012. – 600 s.